

KÖNYVSZEMLE

Nádasdy Ádám

Kalauz a nyelvészi gondolkodáshoz

Budapest: Akadémiai Kiadó, 2020.

ISBN: 978 963 454 579 8

A könyv szerzője, Nádasdy Ádám nyelvész, tanár, költő, író, Shakespeare és Dante fordítója. Munkásságát többek között Graves-díjjal, Füst Milán-díjjal, Üveggyó-díjjal, Artisjus Irodalmi Nagydíjjal, Alföld- és Merítés díjakkal ismerték el. A *Kalauz a nyelvészi gondolkodáshoz* című műve elektronikus formában az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg 2020-ban.

A könyv Nádasdy előszavával kezdődik, ezt követi a nyolc fejezet. A szerző az elsőben a nyelvről magáról és annak jellegzetességeiről ír. A másodikban a nyelv leírásával foglalkozik. A harmadikban a mondattant, a negyedikben pedig a szóalaktant veszi górcső alá. Az ötödik fejezet a nyelvi hangtannal foglalkozik, a hatodik a beszédhangtannal. A hetedik fejezet tárgya a jelentés és használat. A nyolcadik fejezetben, zárszóként, a szerző felsorol néhány nyelvvel kapcsolatos hiedelmet, olyanokat, melyeknek nincs nyelvtudományos alapja. A könyv az ajánlott olvasmányok listájával zárul. Nádasdy mind a nyolc fejezetben rengeteg példát mutat be a jobb és könnyebb megértés érdekében.

Az előszóban olvashatjuk, hogy „Mint minden tudomány, a nyelvészet is csodálkozó kíváncsisággal tekint tárgyára. Újabb és újabb kérdéseket tesz föl neki, és a válaszok – ha talál választ – újabb kérdéseket szülnek. De hogyan is gondolkodik a nyelvész? Min töri a fejét? Hogy lát neki egy probléma megoldásának?” Nádasdy könyvében ezekre a kérdésekre adja meg a választ a saját jellegzetesen könnyed, olvasmányos stílusában. A könyv tehát nem egy száraz szakkönyv, hanem sokszor szellemes példákkal fűszerezett olvasmány, és ezáltal szélesebb köröket tud meg-

szólitani. Nádasdy így definiálja írását: „Nem szorosan vett tankönyv ez, nem is kézikönyv, hanem betekintés [...]”, „az emberi nyelvről és annak nyelvészeti vizsgálatáról” szól. A szerző a fiatal korosztályhoz is próbál szólni: sokszor hoz példát a fiatalok nyelvhasználatából és a szlengből. Az író az előszó végén köszönetet mond a könyv két szakmai lektorának: Lázár A. Péternek és Siptár Péternek.

Az első fejezet kilenc alfejezetre tagolódik. A szerző a fejezet elején az emberi nyelv kialakulásával foglalkozik: mikor és hogyan alakulhatott ki. A következő alfejezetben az író a nyelvek négy alapvonását sorolja fel, így az eltolást, a szerkezetfüggőséget, a termékenységet és a kettős tagoltságot. Az 1.3. alfejezetben a nyelv önkényességéről olvashatunk. Megtudhatjuk, hogy miért önkényes a lexikalizáció. Ezután a paraméterek ismertetésével, a kisgyermek nyelvelsajátításának és nyelvhasználatának leírásával folytatódik a mű. Betekintést kapunk abba, hogyan befolyásolják a kisgyermek egy nyelv alakulását: „amit ők nem tudnak megtanulni, azt a nyelvek nem építik magukba (...). Az ő agyi, tanulási stratégiájuk örökös afölött is, hogy minden nyelv nagyjából egyforma nehéz maradjon, se túl könnyű, se túl nehéz ne legyen.” Ebben az alfejezetben van szó arról is, hogy hogy melyek azok a nyelvelsajátítást gyorsító elvek, amelyek segítik a gyermekek nyelvelsajátítását. Ugyancsak ebben a fejezetben ír a szerző arról, hogy véleménye szerint mik az okai a nyelvváltozásnak, mit jelent az, hogy szó és lexikalizáció. Az utolsó előtti alfejezetben a szerző a nyelv és gondolkodás témakörét járja körbe: Melyik volt vajon előbb? Hogyan befolyásolja a kettő egymást? Az 1.9. számú alfejezet pedig a nyelvek és társadalmak viszonyával foglalkozik. Információkat kapunk arról, hogyan jelennek meg az egyes nyelvekben az adott társadalom jellegzetességei, és megtudhatjuk, mit is jelent a nyelvi relativizmus.

A második fejezet *A nyelv leírása* címet viseli. Ez a fejezet is több alfejezetre tagolódik. Az első alfejezetből megtudhatjuk, hogy a tudományosság három követelménye a tárgyilagosság (objektív), a rendszerezett (szisztematikus, egyértelmű) és a kifejtett (explicit, kimerítő) leírás. Ezeket további alpontokban részletezi a szerző. A 2.2. alfejezetben a szintagma és a paradigma kérdésköréről, a 2.3.-ban pedig az univerzális grammatikáról olvashatunk. Az alfejezetek végén található táblázatok nagyban segítik a megértést. A nyelvtan fogalmával a 2.4. alpont foglalkozik. Ebben állapítja meg a szerző, hogy „A nyelvészetben a nyelvtonon mindazt értjük, ami a beszélőt képessé teszi helyes mondatok alkotására és helytelen mondatok elkerülésére. Ezt a képességet, az ő anyanyelvtudását kompetenciának nevezzük; a nyelvtonban ezt próbáljuk leírni, tehát a nyelvton voltaképpen kompetenciamodell.” Fontos megjegyezni, hogy Nádasy szerint minden nyelvi megoldás, amely az anyanyelvi beszélők használnak, helyes. Létezik egy standard nyelv, de az nem helyesebb, mint az összes többi nyelvváltozat. Ez a szemlélet a mű teljes egészén végigvonul. A 2.5. pontban a nyelvészet generatív elvéről, a 2.6.-ban pedig a nyelvészet területeiről ír. Az utolsó alfejezetben a kompetencia és performancia témakörével ismerkedhetünk meg.

A harmadik fejezet középpontjában a mondatban áll. Az előző fejezetekhez hasonlóan az író itt is több alpontban foglalkozik ezzel a témával. Először meghatározza az alany és az állítmány fogalmát, majd leírja, hogyan is tudjuk ezeket azonosítani egy mondatban. Ezután tisztázza a téma és a réma fogalmait is. A 3.2. alfejezetben a mondatok szerkezetéről olvashatunk. A már megszokott módon itt is számos példa segíti a megértést. A továbbiakban a szerző angol és német nyelvű példák segítségével ismerteti a topik és a fókusz fogalmát.

A következő alpontokban a nagyon fontos ígékötő témájával, illetve az igeszemlélettel foglalkozik Nádasy. Olvashatunk a befe-

jezett és a folyamatos szemléletről és az ígékötőről mint „rontóképzőről”. A szerző arra is kitér, mikor veszítheti el az ígékötő a hangsúlyát. A fejezet azzal zárul, hogyan viselkedik az ígékötő és a tagadás együtt.

A negyedik fejezet témája a szóalkatlan. A fejezetből kiderül, hogy nem is olyan egyszerű meghatározni, mi is például a szó. Hosszabb levezetés és értelmezés után végül megkapunk egy lehetséges definíciót: „Szó az a hangsor, melyhez jelentés kapcsolódik, nem osztható kisebb hasonlókra, és ki lehet mondani önálló megnyilatkozásként, vagy (viszonylag) szabadon kombinálható más szavakkal.” Ezután a szavak alaktani elemzésével foglalkozik a szerző. Megtudhatjuk, mit értünk agglutináló vagy ragasztgató nyelvtípus alatt. Egy táblázat segítségével azt is megismerhetjük, melyek a magyar nyelvben használatos toldalékok. A fejezet további részében a nyitótövekről olvashatunk, majd pedig a magyar íkes ígék témakörét járjuk körbe. Nádasy itt is csempész egy kis humort a könyvébe. Felteszi a kérdést, hogy mire való az íkes ige. A válasz: semmire. „Az íkes ígék azért íkes ígék, mert ők az íkes ígék.”

Az ötödik fejezet témája a hangtan. Nádasy először tisztázza, mi a különbség a beszédhangtan (fonetika) és a nyelvi hangtan (fonológia) között. Csak ezek részletezése után tér rá a hangtan önállósága, a szótag, a zöngésségi hasonulás, a magyar tárgyrag és a kivételek témájára. Megtudhatjuk, hogy milyen hangváltozásokon ment keresztül a magyar nyelv az elmúlt 150-200 évben, illetve azt is, hogy a szótag, a szótaghatárok meghatározása ugyanolyan nehéz, mint a szó meghatározása. Az 5.3. alfejezetben egy táblázat és több példa segítségével kapunk betekintést abba, mi is az a zöngésségi hasonulás. Az 5.4 alfejezet a magyar tárgyragot taglalja: mikor csak egy -t a tárgyrag, és mikor ékelődik be egy kötőhang vagy előhang a -t elé. A fejezet végén a kivételekkel és ellenpéldákkal foglalkozik a szerző. Leírja, hogy „az ellenpéldák szabálygyengítő hatása ellen azzal lehet védekezni, ha kimerítően felsoroljuk őket”.

A hatodik fejezetben Nádasy a beszédhangtant vagy fonetikát ismerteti. Megtudhatjuk, hogy a fonetika csak a szóbeli szövegekkel foglalkozik és hogy „az egyik legrégebben művelt nyelvészeti ág”. A fejezet alpontjaiban olvashatunk arról, mi a különbség a hang és a beszédhang között, és azoknak milyen megkülönböztető szerepe van az egyes nyelvekben. A 6.2. alfejezet a fogrészhangokkal foglalkozik. Itt angol és spanyol példákkal illusztrálja a szerző a témakört. Az utolsó alpont, a 6.3., a különböző nyelvek összehasonlításával, azok különböző akcentusaival foglalkozik, és azt is ismerteti a szerző, hogy milyen fontos alkalmazási területei vannak a fonetikának.

A hetedik fejezetben a jelentés használatán témája következik. Nádasy itt is a fogalmak tisztázásával kezdi: „A nyelv másik kapcsolata a külvilággal a jelentés, mely a nyelvhasználatnak tulajdonképpen a célja és értelme.” Ezután felhívja a figyelmet arra, hogy létezik a nem nyelvi jelentés is, amely témakör a szemiotika nevét viseli. Az egyes alpontok témája a szójelentés-viszonyok, a másodlagos szójelentések, a szójelentés-elméletek, a szójelentés felbontása, a mondatjelentés és a pragmatika (használatlan).

A szójelentés-viszonyok című alfejezetből megtudhatjuk, mit jelent a homonímia, a poliszémia, a metonímia, a metafora, a szinonímia és az antonímia. A megszokott módon itt is rengeteg példa járul hozzá ahhoz, hogy jobban megértsük az egyes fogalmakat.

A 7.2. alfejezet részletesen bemutatja a másodlagos szójelentéseket. Ezek a stiláris jelentés, a kollokációs-, az érzelmi- és a nyelvtani jelentés. A szerző természetesen itt is definiálja a fogalmakat, amelyeket például is alátámaszt. Az ezután következő két alfejezetben Nádasy a szójelentés-elméletekről és a szójelentés felbontásáról értekezik.

A 7.5. alfejezet témaköre a mondatjelentés. Ezen belül a szerző kitér a szerkezeti jelentésre és a nyelv funkcióira is. Ez utóbbiakat egy részletes táblázatban mutatja be. A fejezet utolsó pontjában a pragmatikáról vagy

más néven használatról olvashatunk. Itt is megkapjuk a szokásos definíciót: „a pragmatika a nyelv használatát, a nyelv és a közlési helyzetek kapcsolatát vizsgálja”. Az alfejezetekben Nádasy arról ír, hogy milyen előfeltevések vannak a nyelv használata során, és milyen együttműködésnek kell lennie a beszélők között a kommunikáció során. Felsorolja az eredményes kommunikáció négy vezérelvét is: mennyiség, minőség, vonatkozás, mód. Az alpontokban részletezi, mik a beszédaktusok, és hogy mit kell tudnunk a nyelvi és nyelven kívüli kontextusról.

A nyolcadik és egyben utolsó fejezet a Mit nem mond a nyelvtudomány címet viseli. A szerző itt felsorolja, melyek azok a hiedelmek, amelyeknek semmilyen nyelvtudományos alapja nincsen. Ilyenek például: vannak könnyű és nehéz nyelvek, vannak gazdagabb vagy szebb nyelvek, a nyelvek az idők során romlanak, vagy hogy a nyelveknek logikusnak kell lennie.

A könyv végén Nádasy hasznos listát ad az általa ajánlott nyelvészeti vagy nyelvekkel kapcsolatos olvasmányokról.

A *Kalauz a nyelvészeti gondolkodáshoz* szükséges és fontos mű. Bár több olyan könyv is van forgalomban, amely a bevezetés a nyelvtudományba típusú előadásokhoz készült, ez a könyv a nyelvészeti könyvek között is egyedi és kiemelkedő. Témájában, szerkezetében az egyetemi bevezető kurzusok anyagát öleli fel, könnyed, miközben vidám stílusa miatt magával ragadó olvasmány. Bizonyára nem véletlen az sem, hogy egy másik kitűnő nyelvész, Cseresnyési László Nádasy Ádám könyvéről szóló recenziójának a szellemes *Nyelv és neurózis. Tévelygők kalauza* címet adta.

A könyv nem csupán azoknak hasznos, akik valamilyen formában nyelvészettel, idegen nyelvekkel vagy a magyar nyelvvel foglalkoznak, hanem azoknak is, akik csak a nyelv szépségei iránt érdeklődnek.

Olgyay-Fekete Judit